

ARAPÇA YAZMA KİTAPLARIN "REMİZ"LERİ

- Aa¹ (Hat ve kırat), 43
 Aa³ (Tefsir), 28.
 Ad (Tasavvuf), 8.
 Ad¹ (Tarikatlar), 1.
 Ad² (Ed'iyeye ve havas), 13, 14, 15.
 Ca² (Siyer-i nebevî), 31, 51.
 Ce (Coğrafya), 40.
 Db (Felsefe), 22.
 Db¹ (Mantık), 33.
 Db² (Ahlâk ve siyâsiyât), 23.
 Dc (Riyâziyât), 3, 4, 12, 20, 25, 26, 27, 29, 32.
 De (Hey'et), 5, 6, 7, 9, 10, 11, 18, 30, 34, 37, 38.
 Df (Tarih-i Tabîî), 19, 39.
 Dg (Kimya), 16.
 Dl (Kehânet, falcılık, remil), 36.
 Dm (Kabal), 2.
 Fa (Nesir), 24.
 Fd (Mecmua-i resâil), 41, 42.
 Mütenevvia, 17, 21, 35, 44-51, 52-54, 56, 57, 58, 59, 60.

FARŞÇA YAZMA KİTAPLARIN "REMİZ"LERİ

- A⁶ (Fıkıh ve İlmîhal), 2, 4, 6, 10.
 C¹² (Türkiye Tarihi), 44.
 D⁶ (Hey'et ve nücum), 6, 51.
 D⁸ (Tıp), 60.
 F² (Manzum Eserler), 8, 9, 11, 12, 14, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35,
 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50.
 F³ (Hikâyeler), 5, 41.
 F⁶ (Murakkaat), 52, 53, 54, 55.
 F¹¹ (?), 1.
 G³ (?), 3.
 Mütenevvia, 13, 15-28, 56, 57, 58, 59, 61.

16. YÜZYIL KUR'AN TEZHIPLERİ HAKKINDA
BAZI NOTLAR .

Yıldız DEMİRİZ

16. yüzyıl, Osmanlı tezhip sanatının en başarılı dönemlerinden biridir. Kur'an tezhiplerini incelerken örnekleri bu yüzyıldan seçmemizin sebebi, bu dönemde Kur'an tezhibinin son şeklini alması, bir bakıma bu hususta son sözün söylenmiş olmasıdır. Burada Kur'an süslemelerinin bazı prensip ve özelliklerine değinirken, Kur'andan bazı bölümlerin toplandığı En'am'ları da birlikte ele alacağız.

En basit şekilde süslenen yazma bir Kur'anda ilk sayfalarda (genellikle 1b ve 2a) karşılıklı yer alan Fatıha suresi ile Bakara suresinin başlangıcı tezhiplenmiştir. Sure başları, diğer yazılardan farklı boy, malzeme ve bazen de yazı tipinde olmalarıyla belirtilmiştir.

Zengin bir yazmada ise bunlardan başka zahriye ve hatime sayfaları, sure başları, aşer, hizip ve secde gülleri ile duraklar çeşitli kalitede tezhiplenmiştir. Kalite de iki tip yazmada farklılık gösterir. Bu sonuncu grubun saray nakışhaneleri eseri olduğunu söyleyebiliriz.

Yazmanın esas sayfalarından önce gelen zahriye sayfası, ancak pek itinalı yazmalarda tezhiplidir. Bunlar tam sayfa halinde veya madalyon, şemse ve benzeri formlarda tertiplenmiştir. Sayfanın tamamının tizhipli olduğu hallerde cilt süslemesindeki köşebent - şemse tertibi tercih edilmiştir (No. 1-3, Şema I).

Yazma Kur'anlarda en önem verilen kısım Fatıha suresi ile Bakara suresinin başlangıcının yer aldığı karşılıklı iki sayfadır. Yazıyı sınırlayan cedvelin dışında kalan alan çeşitli şekillerde bö-

lümlere ayrılarak bezenmiştir. Ancak en çok karşılaşılan taksimat şöyledir : Yazının kapladığı dikdörtgen alanın uzun kenarları boyunca iki bordür uzanır. Alt ve üst kenarlarda yer alan ve sure adının belirtildiği bölümler ise bu iki bordürün sonuna kadar uzanır. Böylece murakkalarda da uyulan «uzun kenara kısa, kısa kenara uzun parça» prensibi uygulanmış olur. Bu şekilde meydana gelen dikdörtgende, sayfanın dışına bakan üç kenar genellikle dışı hareketli bir çizgiyle sınırlanan genişçe bir bordürle çevrilmiştir (Şema II). Bu bordürün dışında ise sayfa kenarına kadar uzanan tığlar yer alır (No. 4). Bunlar farklı zenginlikte olurlar. Bazen halkârı andıran ve adetâ ikinci bir tezhip zenginliğinde tığlar görülür (No. 5).

Başkent veya saray atölyesi eseri olan zengin tezhipli Kur'anlardan farklı bir grupta ise dış bordürden (No. 6) ve hatta yanlardaki tezhiplerden (No. 7) vazgeçildiğini görüyoruz. Bunlarda tezhip de daha sade ve hatta arkaik denilebilecek bir teknik ve üslûp gösterir. Lacivert zemine altınla işlenmiş küçük yaprak ve çiçeklerden ibaret olan bu tezhipleri 16. yüzyıl başında görebildiğimiz gibi, daha kaliteli işçilik ve klasik zevk içinde yüzyılın ortasında da buluyoruz (No. 8).

Sure başlıkları yatık dikdörtgen şeklinde tezhiplidir. Sure adının belirtildiği yazı genellikle bir kartuş içine alınmıştır. Geri kalan kısımlar klasik örneklerde rumî ve hatalarla bezenir. Zemin rengi olarak altın ve lacivert tercih edilmiştir (No. 9-11).

En'amların baş sayfaları, sure başlıkları gibi süslenmiştir (No. 12). Ancak daha zengin bir tertip görülür (Şema III). Çok defa sure başlığının yukarısında bordür veya alınlık, sayfa yanında yarım şemse gibi şekillerde süsleme vardır (No. 13-15). Çok itinalı bir örnekte (TSK. EH. 295) ayrıca cedvel dışında kalan kısımlar da zengin halkâr ile kaplıdır (No. 14). Bu teknik, Kur'an süslemelerinde pek sık görülmez.

Buraya kadar incelediklerimiz, 16. yüzyılın klasik tezhip örnekleridir. Ancak deneme yapan ve yenilik arayan sanatçılar da bulunduğunu gösteren tezhipler tesbit edebiliyoruz. Klasik örneklerden çok farklı süslemesi olan 1548 tarihli bir Kur'anın (TSK. K. 23) süslemesinde alışılmışın dışında eflatun, açık yeşil gibi ze-

min renkleri üzerinde altınla işlenmiş pars beneği, çintemani, lâle gibi tezhipte az görülen motifler gerek sure başlarında, gerekse marjlardaki güllerde yer almıştır (No. 16-20). İlginç olan bir husus da bu yazmada hattatın yanısıra, süslemeye yenilik getirmeye çalışan tezhipçi Muhammed b. İlyas'ın da imzasının bulunmasıdır. Bir atölye sanatı olan ve her işlemi için ayrı bir kişinin elinden geçen tezhipte sanatçı adı pek nadir olarak bilinir¹.

Cedvel dışında yer alan güllerin görevi secde, hizip ve aşın yerlerini işaret etmektir. Klasik tezhipli Kur'anlardaki güller de aynı üslûbu aksettirirler (No. 21-23). Bu arada dikkati çeken bir husus, iki yazmada tamamen birbirinin eşi güllerin bulunabilmesidir. Bu da atölye çalışmasının ve kalıp kullanıldığının en güzel bir kanıtıdır. Hattat Ahmed Şemseddin Karahirasî'nin eliyle istinsah edilen iki yazmada (TSK. Eh. 416 ve yy. 999) müzehhip de aynı olmalıdır. Saray nakışhanesinin o zamanki yöneticisi Karamemî'nin eseri olmaları ihtimali kuvvetlidir (No. 22-23)².

Bu güllerin sanatçı tarafından yanlış yorumlanmasına güzel bir örnek ise EH. 70 No.lu Kur'anda karşımıza çıkar. Bu yazmada her sayfada cedvel dışında üçer gül yer alır. Bunlar fonksiyonlarını yitirmiş olup tamamen dekoratif anlam taşırlar. Bu yüzden ancak gerektiği hallerde maksatlarını belirten yazılar yazılmış, diğer durumlarda ortaları boş bırakılmıştır (No. 24).

Kur'anların son sayfalarında, zaman zaman da başlangıç sayfalarında özel süsleme yer alır. Son satırların yarı boş bıraktığı kısımlarda hatime süslemesi bulunabileceği gibi (No. 24, 25) halı veya cilt tertibinde tam sayfa bezeme de bulunabilir (No. 26).

Saray nakışhanesinde hazırlanan yazma Kur'anlarda 16. yüzyılın naturalist üslûbunu da buluyoruz. Bunlarda adeta dünyevî bir

1 Hattatlar hakkında genel bilgi için bk. Mustakimzade Süleyman Şemseddin, *Tuhfet-ül Hattatın*, İstanbul 1923; Tezhipçi Muhammed b. İlyas için bk. H. Yağmurlu, «Tezhip sanatı hakkında genel açıklamalar ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde imzalı eseri bulunan tezhip ustaları», *Türk Etnoğrafya Dergisi*, XIII, 1973, s. 104.

2 Krş. A. S. Ünver, *Müzehhip Karamemî*, İstanbul, 1951; M. Cunbur, «Kanunî Süleyman'ın başmüzehhibi Karamemî», *Önasya*, C. 2, Sayı 23, Ankara 1967.

karakter dikkatimizi çeker. Aynı tezhipli baş sayfanın TSK. yy. 999 No.lu Kur'an ile H. 1517 No.lu Süleymanname'de görülmesi bunun ilginç bir örneğidir. 16. yüzyılın ikinci yarısı çinilerinin çok sevilen motifi olan bahar açmış ağaç motifinin tezhip sanatında karşımıza çıkması, saray nakışhanesinin çeşitli sanat dalları için desen hazırlamakla görevli olduğunu gösteren güzel bir örnektir. Bu son tezhip örneklerinin (No. 27-28) Kanunî devrinin tanınmış ustası Müzehhip ve Nakkaş Karamemi'nin eseri olması kuvvetle muhtemeldir. 30.1.1986.

K A T A L O G

- 1) *Zahriye tezhibi*. 1499/1500 tarihli, Hamdullah el-Ma'ruf b. ibn aş-Şeyh ketebeli Kur'an'dan (TSK : EH. 71, Yaprak 2a) Altın ve lacivert zemin üzerine küçük çiçek desenli, iki sıra bordür ve lacivert tıglı tam sayfa tezhip.

Kşr. : F.E. Karatay, Arapça Yazmalar Kat. No. 799; Tuhfe, s. 185.

- 2) *Zahriye tezhibi*. 1560/61 tarihli, Derviş Muhammed b. Mustafa Dede b. Hamdullah b. aş-Şeyh ketebeli Kur'an'dan.

(TSK : EH. 70, Yaprak 1a).

Çoğu altın zeminli, kıvrık dal üzerine rumî ve hatali desenli, sekiz kollu yıldız biçiminde şemseden ibaret tezhip.

Kşr. : F.E. Karatay, Arapça Yazmalar Kat. No. 933; Tuhfe, s. 453.

- 3) *Zahriye tezhibi*. 1568 (H. 975 Zilkade) tarihli, Kur'an'dan. Hattat Hasan b. Abdullah tarafından istinsah edilmiştir.

(TSK : EH. 319, Yaprak 1b).

Vassaleli olup cedvel dışı zerefsandır. Tezhipli kısım köşebent ve salbekli şemsesi ile cilt tertibindedir. Lacivert ve altın üzerine bitkisel süslemelidir. Salbekler rumîlidir. Yuvarlak şemse, rüzgârdan bükülmüş hissi veren yapraklarla çevrilidir. Şemse-

nin ortasında altın üzerine beyazla temiz olmayanların bu kitabı tutmaması gerektiğini ifade eden yazı bulunur.

Kşr. : F.E. Karatay, Arapça Yazmalar Kat. No. 830.

- 4) *Baş sayfa tezhibi*. Hamdullah b. aş-Şeyh tarafından istinsah edilmiş Kur'andan. 16. yy. ilk yarısı (TSK. EH. 148, Yaprak 2a) Bakara suresinin ilk sayfası. Başlık ve yan şeritlerden başka geniş bir bordürle çevrilidir. Tezhibin zeminine altın hakimdir. Aralarda palmet şeklinde lacivert zeminli kısımlar vardır. Bölümler yeşil cedvellerle sınırlanmıştır. Açık mavi ve pembe çiçekler bezemeye hakimdir. Rumiler ise lacivert ve altın zeminli kısımların sınırlarında yer alır. Yazıların etrafı bulut şeklinde sınırlandırılmış, zemin tarama ve noktalarla hareketlendirilmiştir.

Kşr. : F.E. Karatay, Arapça Yazmalar Kat. No. 944; Tuhfe, s. 185.

- 5) *Baş sayfa tezhibi*. 1572 yılında Hattat Ahmed b. Pir Muhammed b. Şükr Allah tarafından istinsah edilmiş Kur'andan.

(TSK : EH. 157, Yaprak 2a).

Bakara suresinin ilk sayfası. Başlık, yan şeritler ve bunları üç taraftan çeviren geniş bordür esas tezhibi teşkil eder. Zemine lacivert hakimdir. Cedvel dışında kalan bütün yüzey ise tığ yerini tutan daha hafif tezhipli tamamen kaplıdır. Süslemenin çoğu küçük çiçeklidir. Tıgllarda altınlı bulutlarla sınırlandırılan alanlara küçük lacivert çiçekler serpiştirilmiştir.

Kşr. : F.E. Karatay, Arapça Yazmalar Kat. No. 833.

- 6) *Baş sayfa tezhibi*. 1496 da Gelibolu'da istinsah edilmiş Kur'andan. Hattatı Pir b. Hızır'dır. (TSK : K. 18, Yaprak 2a).

Bakara suresinin başı. Satır aralarında daha küçük yazı ile Türkçeleri vardır. Yazılar bulut formları içine alınmış ve zemin taranmıştır. Tezhip, başkent.-saray ekolünden farklı üsluptadır. Sure başlığının altın kartuşları hariç, zemin tamamen laciverttir. Bunun üzerinde altın ile küçük, zarif çiçeklerden ibaret süsleme yer alır. Başlık ve bordürler birbirinden koyu

kırmızı ve altın geniş cedvellerle ayrılmıştır. Tığlar çok sade ve hafiftir.

Kşr. : F.E. Karatay, Arapça Yazmalar Kat. No. 802.

- 7) *Baş sayfa tezhibi*. 1517 (H. 923 Zilkade) tarihlidir. Hattatı belli olmayan bu Kur'an Edirne'de istinsah edilmiştir.

(TSK : K. 21, Yaprak 2a) Bakara suresinin başı.

Başlık ve hatimede kartuş içindeki yazı beyaz zemin üzerinde altındır. Geri kalan kısımlar lacivert zemin üzerinde altınla kıvrık dallı ince hatai bezemelidir. Geniş altın cedveller bölümleri ayırır. Yan bordürler ve tığlar yoktur. Saray örneklerinden farklı olarak çok sadedir. Yazmanın 1b ve 2a sayfalarından başka tezhibi yoktur.

Kşr. : F.E. Karatay, Arapça Yazmalar Kat. No. 808.

- 8) *Başlık tezhibi*. 1549 tarihli En'am'dan. Derviş Muhammed b. Mustafa Dede b. Hamd-Allah tarafından istinsah edilmiştir. (TSK : EH. 307, Yaprak 1b).

Lacivert zemine altınla ince yapraklardan ibaret bezemenin ortasında altın zeminli kartuş yer alır. Cedveller yeşil ve altındır. Dikdörtgen sure başlığının yukarısındaki dilimli üçgen alınlık aynı tarzda süslenmiştir.

Kşr. : F.E. Karatay, Arapça yazmalar Kataloğu No. 945, Tuhfe, s. 453.

- 9) *Sure başlığı*. (TSK : EH. 157, Yaprak 271a). Kşr. No. 5.

Süslemeli altın hakimdir. Başlık yazısı altın zemine beyazla yazılmıştır. Kartuşun dışında kalan bölümde, altınla işlenmiş iri rumilerin arasından açık yeşil zemin pek az görünür. Pano kırmızı dar bordür içine alınmıştır.

- 10) *Sure başlıkları*. (TSK : EH. 148, Yaprak 468b). Kşr. No. 4.

Sure adları altın zemin üzerine beyazla yazılmış olup ince kıvrık dallar üzerinde rumiler bu kısmı hareketlendirir. Yazı kartuşu dışında kalan bölümlerde altın ve lacivert zemin dengededir. Rumi ve ince hatalar süslemeye hakimdir.

- 11) *Sure başlığı*. (TSK : EH. 71, Yaprak 336b). Kşr. No. 1.

Altın zeminde ince kıvrık dallar üzerinde küçük çiçeklerle bezenmiş kartuşa beyazla sure adı yazılmıştır. Çok küçük kalan köşeliklerde buhut motifleri vardır. Altın zemine küçük çiçekli bordürle çerçevelemiştir.

- 12) *Başlık tezhibi*. 16. yy. a ait tahmin edilen En'am'dan. Hattatı belli değildir. (TSK : E.H. 335, Yaprak 1b).

İnce bordürle çevrili dikdörtgen panoda lacivert zemine iri bulutlu süsleme ilk bakışta dikkati çeker. Altın zeminli, açık mavi yazılı kartuş ikinci planda kalmıştır. Köşelikler altın üzerine rumi bezemelidir.

Kşr. : F.E. Karatay, Arapça Yazmalar Kat. No. 919.

- 13) *Baş sayfa süslemesi*. 16 yüzyılın ilk yarısına ait En'am'dan. Hattat Hamdullah b. aş-Şeyh tarafından istinsah edilmiştir. (TSK : EH. 295, Yaprak 1b ve 2a).

Sure adının belirtildiği dikdörtgen içine alınmış salbekli şemse tertibindeki esas başlık, lacivert zemin üzerine klasik rumi ve hatalidir. Altın zeminli şemsede beyazla sure adı belirtilmiştir. Bunun yukarısında karşılıklı rumilerin palmet formları oluşturduğu geniş bir bordür vardır. Tığlar sadedir. Karşılıklı iki sayfanın cedvel dışları ise hatai grubu iri çiçeklerden zengin halkâr ile bezenmiştir.

Kşr. F.E. Karatay, Arapça Yazmalar Kat. No. 774.

- 14) *Baş sayfa tezhibi*. 1553/54 tarihli, çeşitli surelerin toplandığı yazmadan. Hattatı Ahmed Şemseddin Karahisari'dir.

(TSK : EH. 416, Yaprak 1b).

Surenin adını belirten ilk satır ile sayfanın son satırı, alışılan örneklerdeki gibi tezhip sınırı içine alınmamış, altın ile daha büyük yazılarak belirtilmiştir. Alt ve üstteki tezhipli dikdörtgen panolarda altın ve lacivert zemin dengededir. Rumili ve küçük çiçekli klasik tezhip örnekleridir. Yanda ise salbekli

bir semsenin, yarısı biçiminde, cedvel dışına taşan bulut ve çiçek süslemeli bir bölüm yer alır.

Krş. F.E. Karatay, Arapça yazmalar Kat. No. 951; Tuhfe, S. 94.

- 15) *Baş sayfa tezhibi*. 1568 tarihli En'am'dan (TSK : EH. 319, Yaprak 2b). Kşr. No. 3.

Vassalelidir. Sayfa kenarındaki gül de oyularak yapıştırılmıştır. Bir başlık ve yukarısındaki geniş dikdörtgen panodan ibaret süslemede rumi ve hatalar lacivert ve altın zemine dengeli şekilde dağılmıştır.

- 16) *Sure başlığı*. 1548 tarihli Kur'andan. Hattatı : Hacı Abdullah b. Muhammed as-Selaniki. Tezhip ustası : Muhammed b. İlyas. (TSK : K. 23, Yaprak 241b).

Eflatun bordürle çevrili dikdörtgen panoda başlık yazısı kâğıt zemine altınladır. Kartuşun dışında açık lacivert zemine altınla başağı andıran ince yapraklar işlenmiştir. Yazmadaki normal yazılar da açık laciverttir.

Kşr. F.E. Karatay, Arapça Yazmalar Kat. No. 818; H. Yağmurlu, s. 104.

- 17) *Sure başlığı*. (TSK : K. 23, Yaprak 244a). Kşr. No. 16.

Bütün özellikleri No. 16 daki gibidir. Yalnız lacivert zemine işlenen motifler pars beneği ve çintemanidir.

- 18) *Sure başlığı*. (TSK : K. 23,, Yaprak 243 a), Kşr. No. 16.

Ana şema No. 16 daki gibidir. Bordür rengi filizî, zemin ise kiremit kırmızısıdır. Süsleme altınla ince hatalardan ibarettir.

- 19) *Aşer Güllü*. (TSK : K. 23, Yaprak 182 a) Kşr. No. 16.

Oval şemse formundaki gülün ortasında enine kartuş içinde yazı vardır. Kiremit rengi zemin üzerinde oldukça naturalist lale ve karanfiller işlenmiştir. Çiçekler baş aşağı durumdadır.

- 20) *Aşer Güllü*. (TSK : K. 23, Yaprak 239 b) Kşr. No. 16.

Dilimli yuvarlak madalyon formundaki gülün ortasında altıgen

çinde altınla yazı vardır. Bezeme, lacivert zemin üzerinde altın ile çintemani motiflerinden ibarettir.

- 21) *Hizip Güllü*. (TSK : EH. 148, Yaprak 20 a) Kşr. No. 4.

Armut formundaki gülün ortasında lacivert üzerine küçük çiçekli zemine beyaz yazı yazılmıştır. Yapraklardan bir çerçeve ve sade tığlar kompozisyonu tamamlar.

- 22) *Aşer ve Hizip Gülleri*. (TSK : EH. 416, Yaprak 11 a) Kşr. No. 14.

Güllerden biri altı dilimli yuvarlak, diğeri armudî olup, altın ve lacivert zeminli klasik tezhip örnekleridir.

- 23) *Sure başlığı ve Güller*. (TSK : YY. 999, Yaprak 114 b) Kşr. No. 27.

Bu sayfada, No. 22 deki güllerin aynen tekrarını görüyoruz.

- 24) *Hatime tezhibi ve Güller*. (TSK : EH. 70, Yaprak 288a). Kşr. No. 2. Kare şeklindeki tezhipli alan, köşelerde birer üçgen ve ortada yuvarlak madalyon şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Üçgenler ve madalyonda zemin altın olup rumi ve küçük çiçekli klasik tezhip örnekleridir. Cedvel dışındaki güllerin de zemini altındır. Çelenk şeklinde dizilmiş küçük çiçeklerle bezenmiş olan güllerin içlerinde fonksiyonlarını belirten yazı yoktur. Bu yazmada güller daha çok dekoratif anlamda kullanılmış ve gerekli olmasa da her sayfada marja üçer tanesi dizilmiştir.

- 25) *Hatime süslemesi*. Hamdullah b. aş-Şeyh Mustafa tarafından istinsah edilmiş tarihsiz En'am'dan. 16. yüzyılın ilk yarısına ait tahmin edilir. (TSK. EH. 297, Yaprak 23b).

Sayfanın ortalarında daralarak devam eden yazıdan kalan boşlukta yer alan süsleme, kâğıdın zemin olarak kullanıldığı spiral kıvrık dallar üzerinde altın yaprak ve çiçekli sade bir tezhiptir. Kşr. F.E. Karatay, Arapça Yazmalar Kat. No. 771, Tuhfe, 185.

- 26) *Son sayfa tezhibi*. (TSK : EH. 71, Yaprak 343b). Kşr. No. 1.

Cilt tertibindedir. Köşebent ve salbekli yuvarlak şemse altın zemine pastel renklerle, diğer kısımlar kâğıt zemini üzerine altınla ince hatalar ve bulut motifleriyle süslüdür.

- 27) *Baş sayfa tezhibi*. 1546 tarihli Kur'andan. Hattatı Ahmed Karahisari'dir. Tezhipçi belki Karamemi.

(TSK : YY. 999, Yaprak 2a).

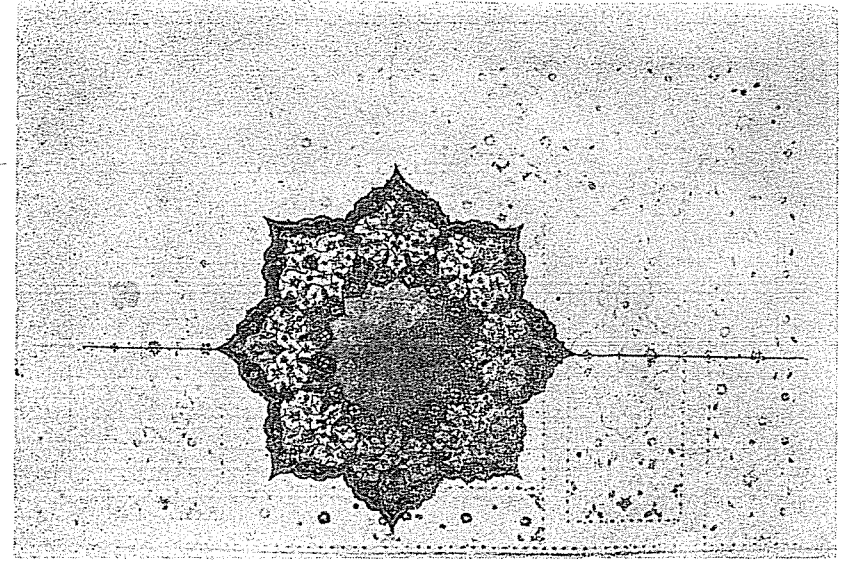
Bakara suresinin başını ihtiva eden yazı, sayfanın pek küçük bir kısmını kaplar. Yazının ilk ve son satırları altın iledir ve zeminde küçük lacivert çiçeklerden bir dekor vardır. Üst ve alt panolarda sure adının yazıldığı kartuşlar pek küçük yer tutar. Diğer kısımlarında bulut motifleri hakimdir. Yan bordürlerde ikişer kartuş bulunur. Bunlardan siyah zemin üzerinde pastel renklerle bahar açmış birer ağaç büyük incelik ve ustalıkla işlenmiştir. Esas sayfayı teşkil eden bu bölümlerin üç yanında lacivert ve altın zeminli geniş ve zengin bir çerçeve uzanır. Rumili ve hatali klasik tezhibin ustalıklı bir örneği olan bu bordürün dışında altın yapraklardan bir dizi ve lacivert ince çiçekli tığlar cedvel dışındaki alanı kaplar. Bu muhteşem eserin saray nakışhanesinin eseri olması gerekir. Kşr. Tuhfe, s. 94.

- 28) *Baş sayfa tezhibi*. 1558 tarihli Süleymanname'den.

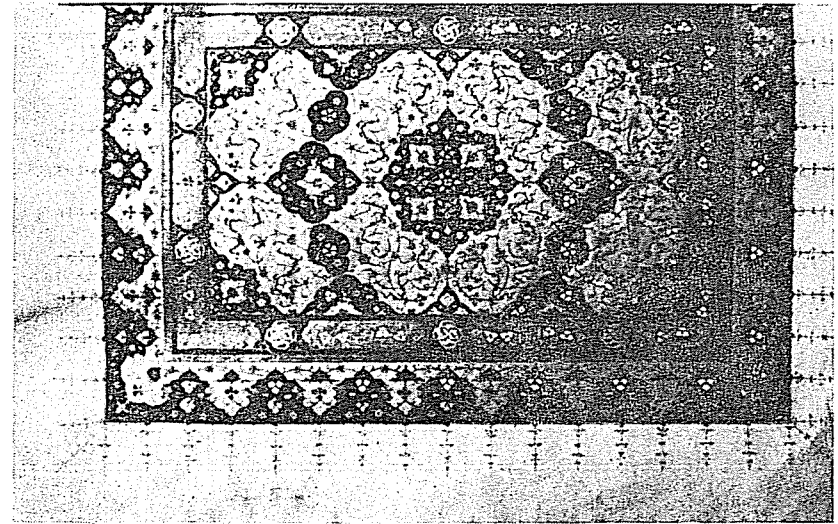
(TSK : H. 1517, Yaprak 3a):

27 No. nun ufak farklarla benzeridir. Aynı ustanın ve atölyenin eseri olduğu muhakkaktır.

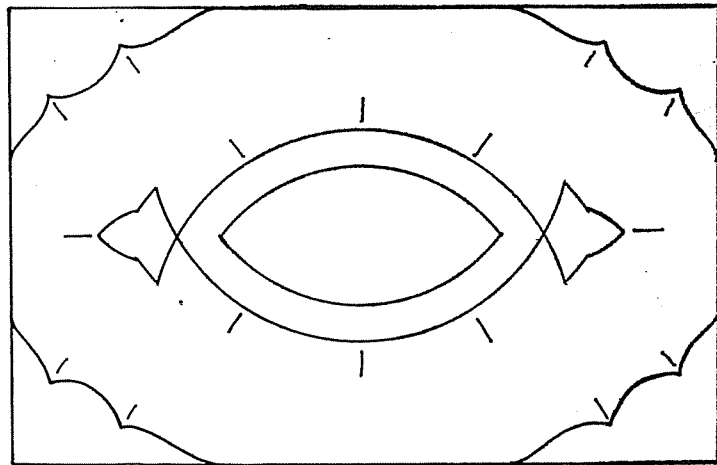
Kşr. F.E. Karatay, Farsça Yazmalar Kat. No. 160; Z. Akalay, Sanat Tarihi Yılığ, III, 1969-70, s. 151-166, Res. 2.

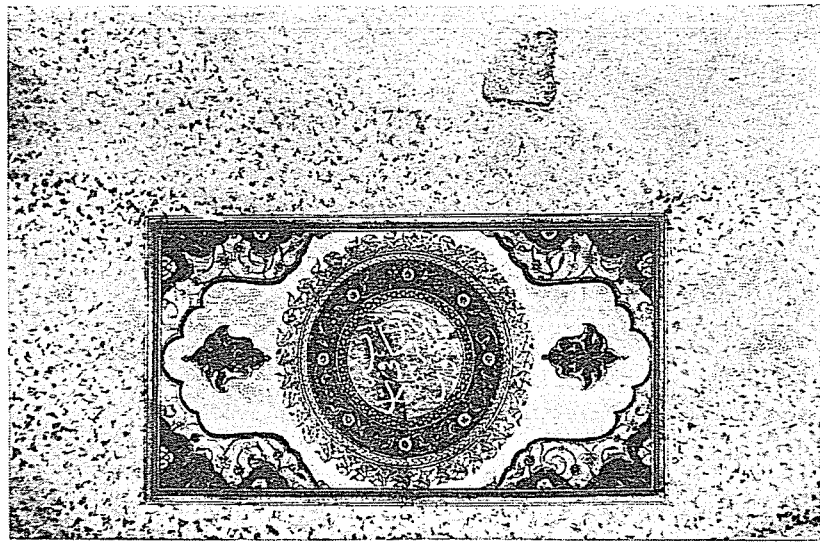
No. 2

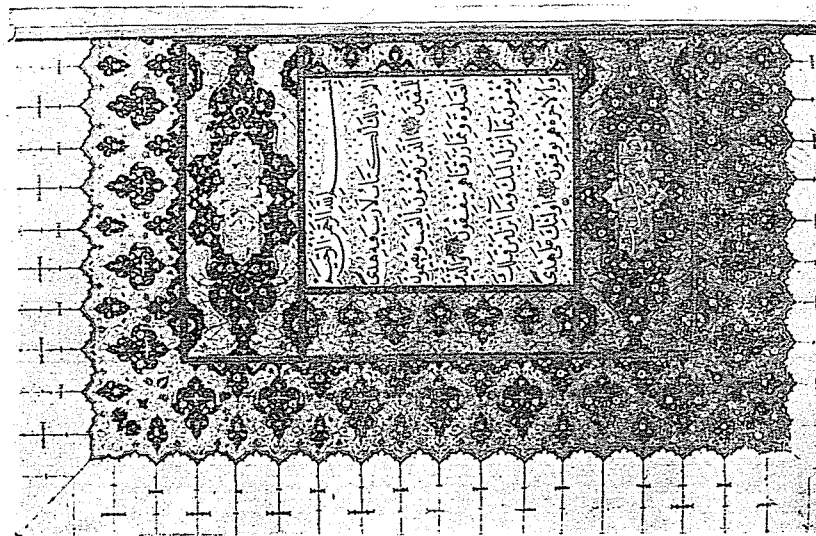
No. 1

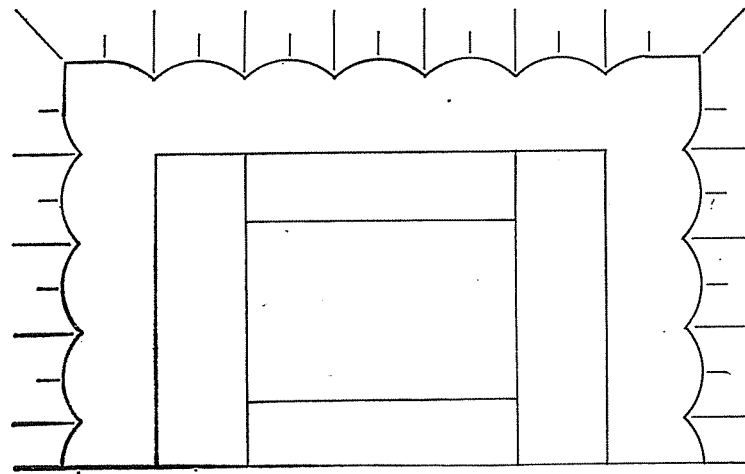
Şema I

No. 3

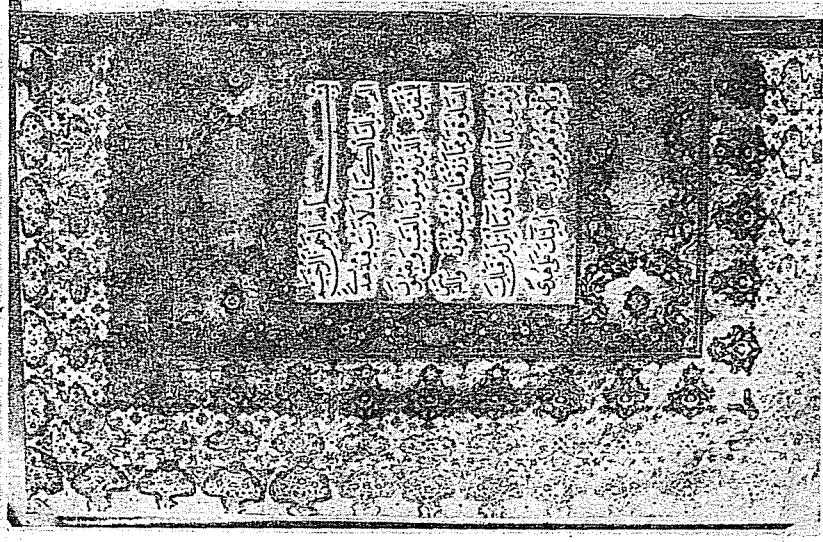

No. 4

Şema II

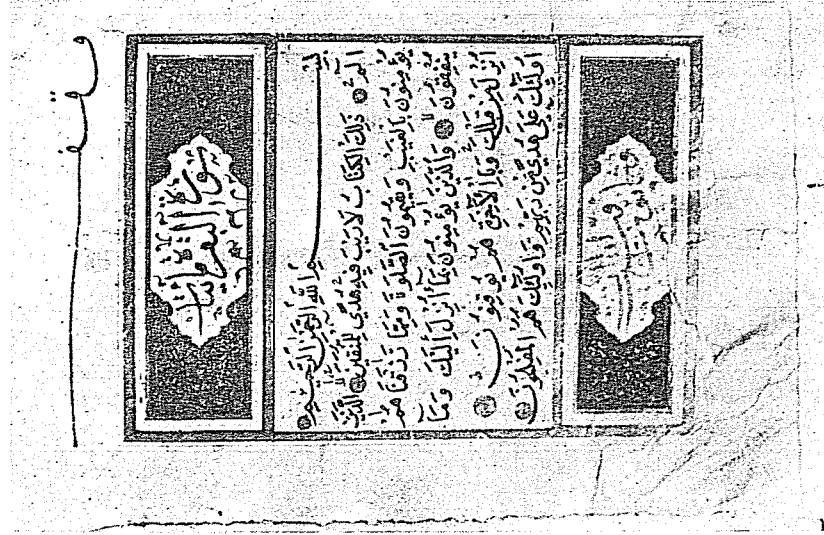

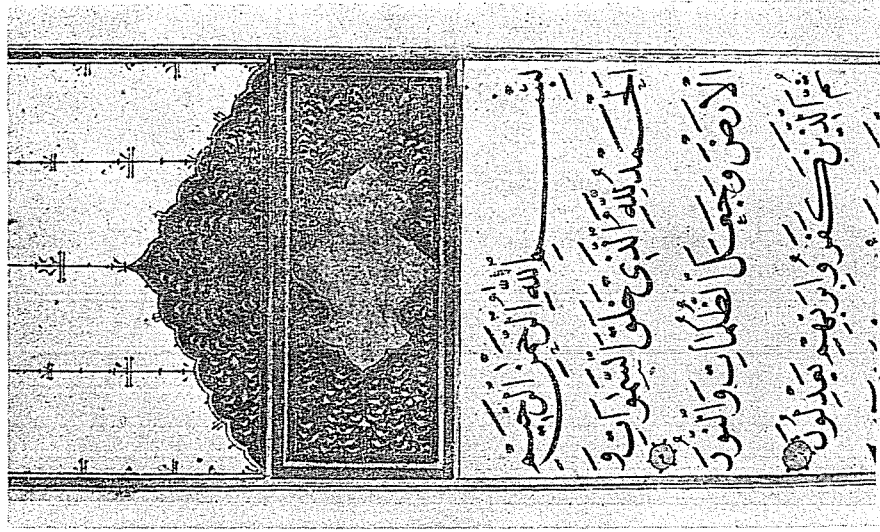
No. 5

No. 6

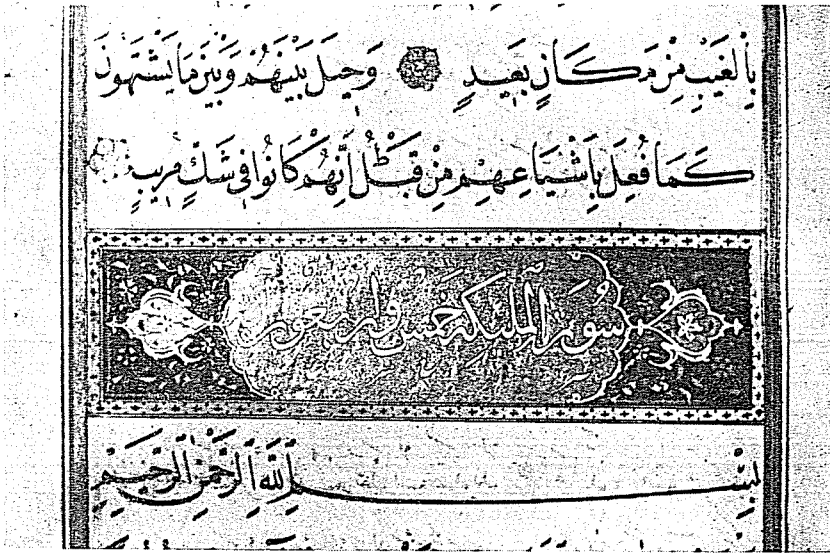

No. 7

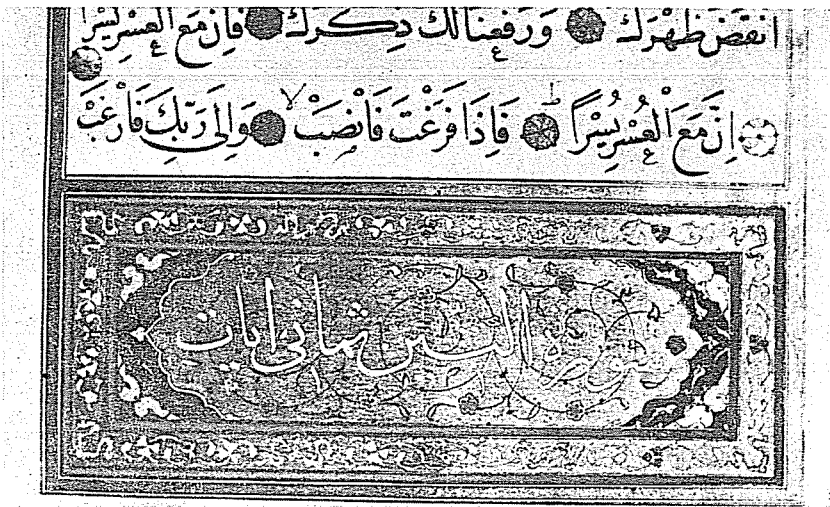

No. 8

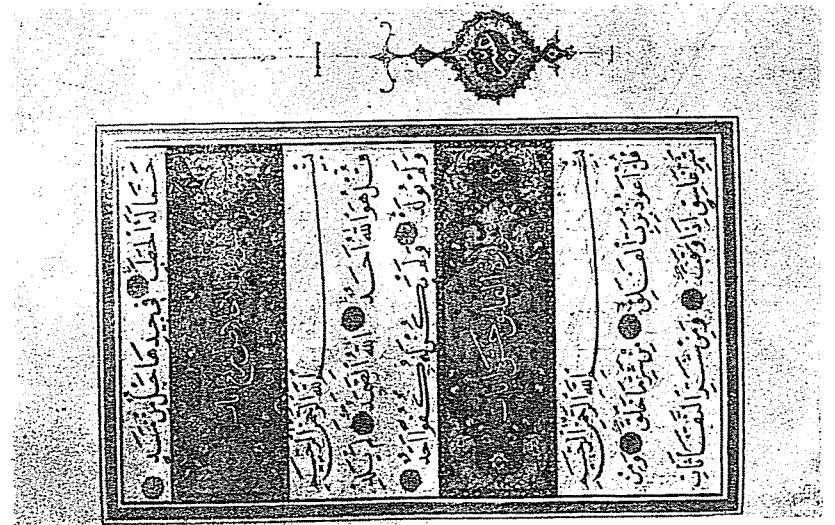
No. 9

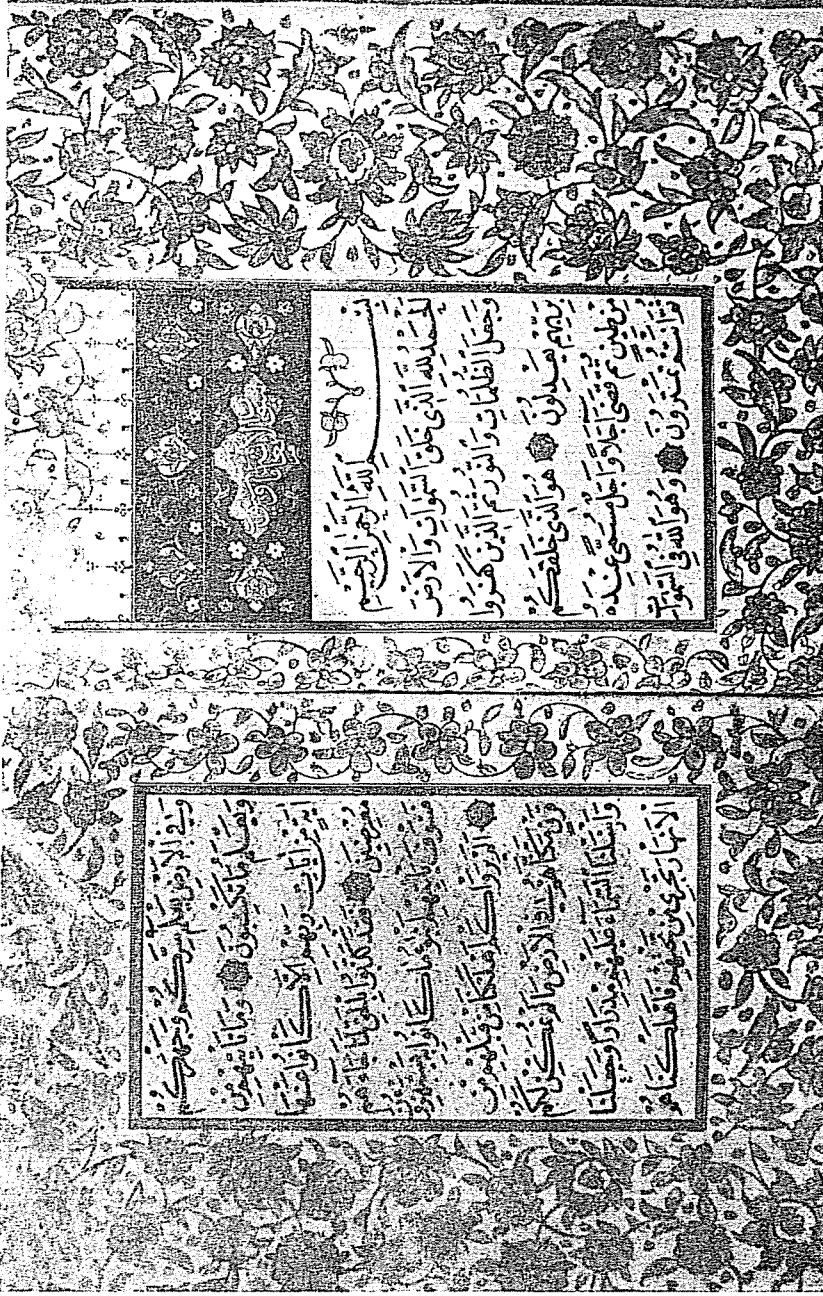
No. 11

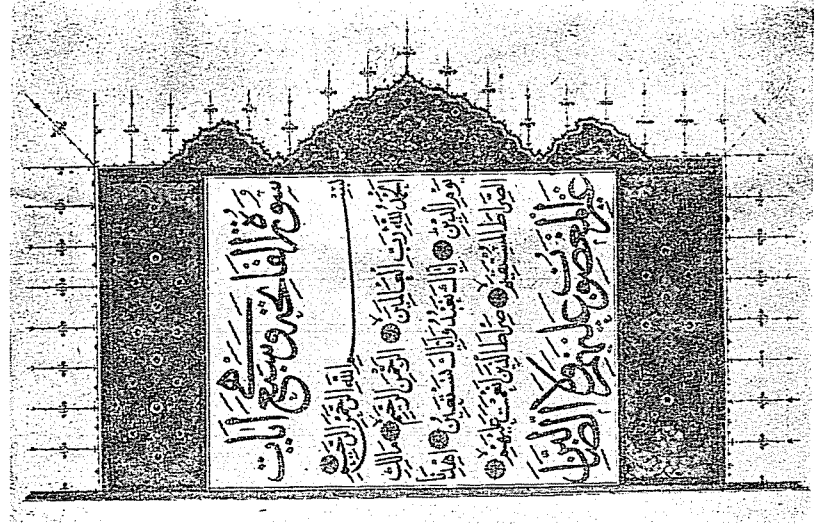
No. 12

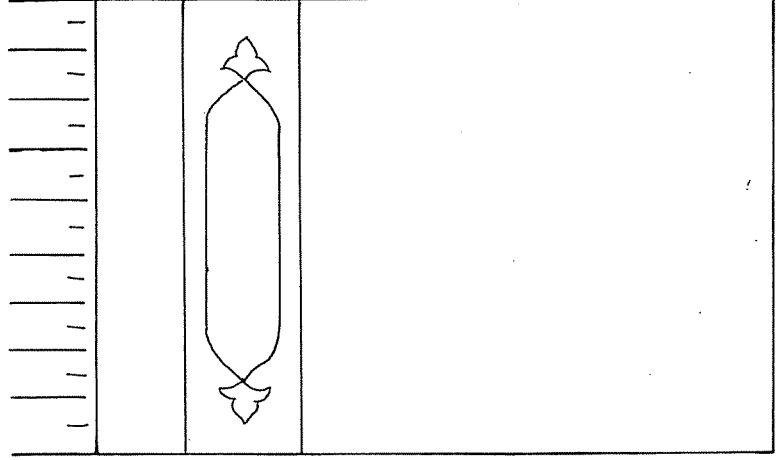
No. 10

No. 13

No. 14

Şema III

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
 سَوَاءٌ مَعَهُمْ السُّجُودُ أَمْ يَكْفُرُونَ ۚ وَالَّذِينَ خَلَقُوا
 مِنَ طِينٍ نَرْتَضِي أَمَلًا وَاجِلًا مَسْحُوقِينَ
 تَرَانَتْ تَرْتِيلُونَ ۚ وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ
 وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرُّكُمْ وَنَجْوَاهُمْ ۚ وَمَنْ يَكْتُم
 سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا عَلِيمًا ۚ

No. 15

عَلَى الْكَافِرِينَ ۗ وَأَنَّهُ لِحَقِّ الْبَقِيَّةِ ۚ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ

سورة العنكبوت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 تَالسَّائِلِ الْعِدَابِ ۖ وَأَقِمْ ۖ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ۖ مِنَ اللَّهِ ذِي
 الْعَاجِزِ ۖ تَعْرِجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ

No. 16

يَطِيرُ عَلَى غَيْبٍ وَحَدَا ۖ إِلَّا مَن رَّضِيَ ۖ مِنَ رَّسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِن بَيْنِ
 يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَصُدَّ ۖ لِيَعْلَمَ أَنَّ قَدَابَ سَفُورِ سَالَاتِ
 رَبِّهِمْ ۖ وَأَخَاطِبَ الَّذِينَ هُمْ وَأَحْصَى ۖ كُلُّ شَيْءٍ عَدَدًا

سورة المؤمنون

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 آمَنَ الْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ وَكَانُوا سَوَاءً

No. 17

يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا نَزَّهًا رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيْ
 وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا يُزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا آثَارًا

سورة الجاثية عشر آيات

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 قُلْ أَوْحَى إِلَيَّ اللَّهُ أَنْ أُنشِئَ الْقُرْآنَ وَأَنَا عَبْدٌ لَاهٍ

No. 18

عَلَّامٍ غُيُوبٍ فَلَا يُظِلُّ إِلَّا الْيَاقِينِ

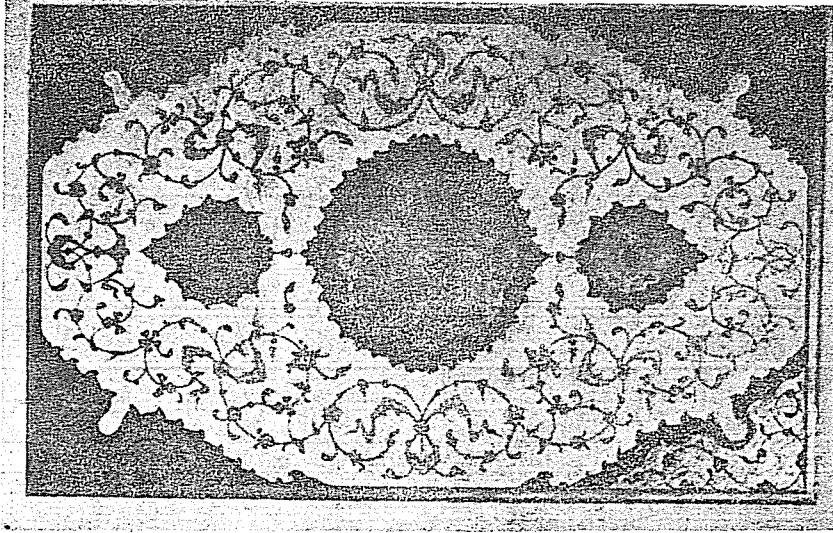
No. 20

قُلْ أَوْحَى إِلَيَّ اللَّهُ أَنْ أُنشِئَ الْقُرْآنَ وَأَنَا عَبْدٌ لَاهٍ
 قُلْ أَوْحَى إِلَيَّ اللَّهُ أَنْ أُنشِئَ الْقُرْآنَ وَأَنَا عَبْدٌ لَاهٍ
 قُلْ أَوْحَى إِلَيَّ اللَّهُ أَنْ أُنشِئَ الْقُرْآنَ وَأَنَا عَبْدٌ لَاهٍ
 قُلْ أَوْحَى إِلَيَّ اللَّهُ أَنْ أُنشِئَ الْقُرْآنَ وَأَنَا عَبْدٌ لَاهٍ

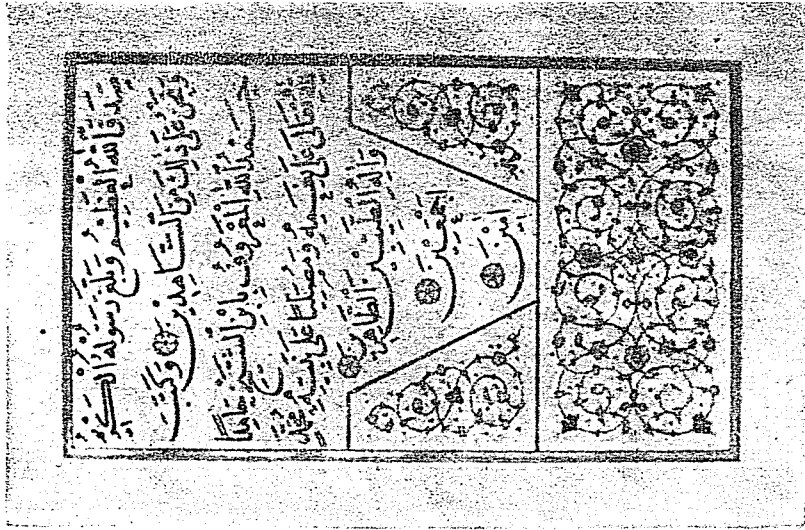
No. 19

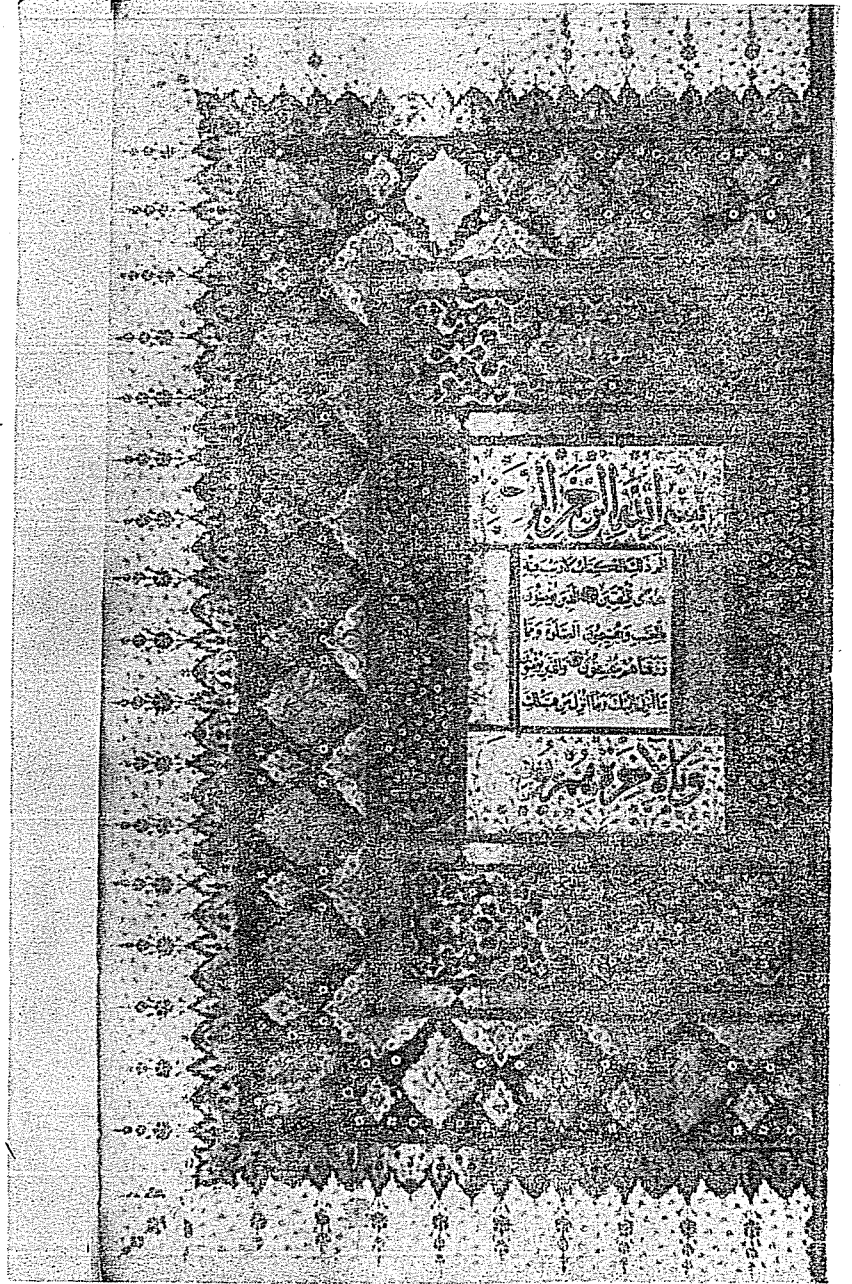

No. 26

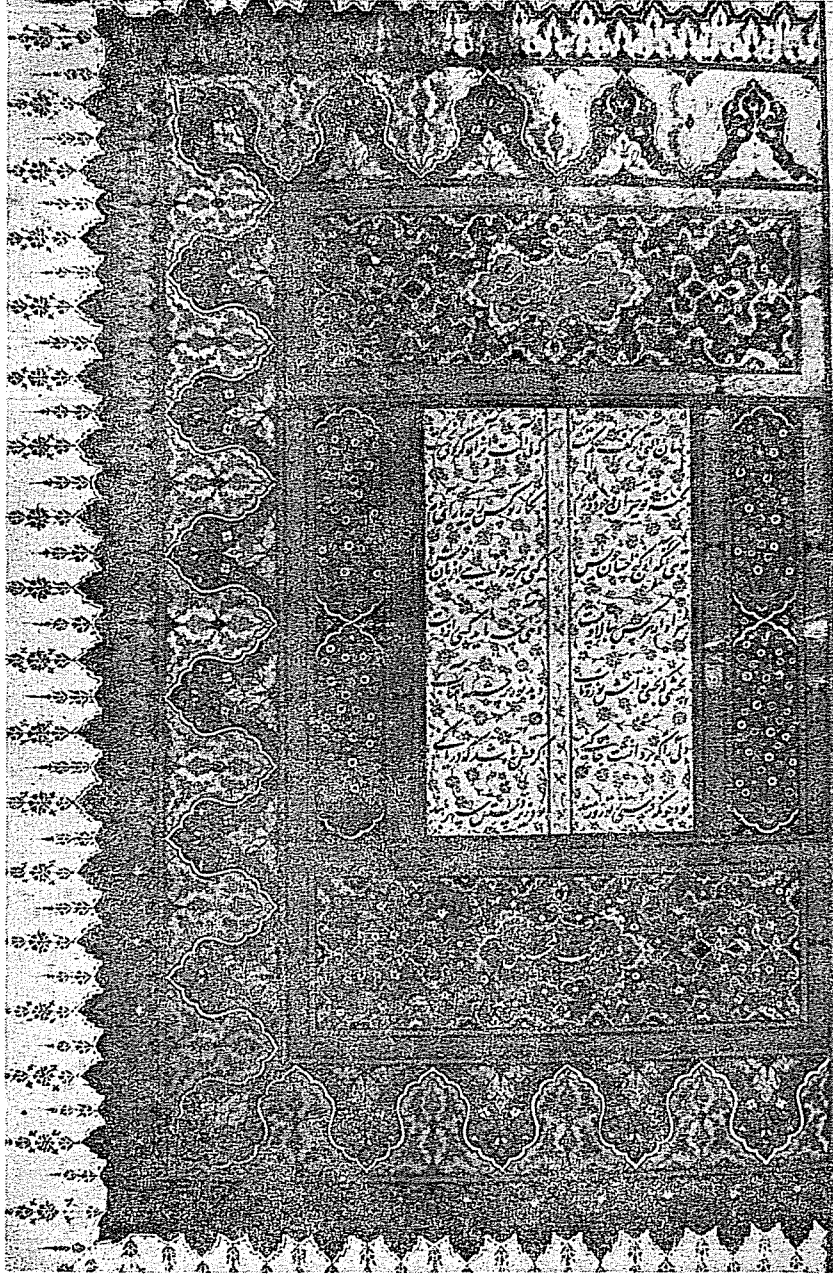

No. 25

No. 27

No. 28

ONDOKUZUNCU YÜZYILDAN BAZI TOMBAK ESERLER

Güner İNAL

Tombak Malaya kökenli bir kelimedir ve aslı *tombaga*'dır. İtalyanlar *tombacco*, Portekizliler *tombaca* ve Fransızlar da *tombac* der. *Tombak* bir eser gümüş, bakır ve alaşımları veya piring üzerine civalı altın yaldız sürülmesinden oluşur. Eşyanın yüzeyine önce bir civa tabakası veya civalı su sürülür, sonra sıra altın malgamaya gelir. O da sürüldükten sonra ateşte tavlânır ve bu sırada civa uçar. Böylece, kap tombaklanmış olur¹.

Tombak tekniği eski zamanlardan beri Anadolu'da ve İran'da kullanılmıştır. 10. yüzyılda el-Hamdani, 11. yüzyılda el-Biruni ve 1300 de de Ebu'l Kasım Kaşani bu tekniği anlatırlar. Nişapur kazılarında *tombak* eserler de bulunmuştur². Osmanlılarda *tombak* tekniği yaygın olarak kullanılmıştır. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda çok *tombak* eser yapıldı. Bu arada at plakaları, kemerler, lambalar, şamdan ve mihverlerden söz edilebilir.

Topkapı Sarayı Müzesi ile Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde bulunan *tombak* eserler çok kaliteli ve sayıları da oldukça kalabalıktır. Bunların arasında ibrikler, güğümler ve taslar dikkati çeker. Bu yazımızda bu gruptan sekiz eser üzerinde durulacaktır.

Bunlardan Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde bulunan bir leğen ve ibrik takımı teknik incelik ve süslemedeki zarafet ve içerdiği motifler açısından bir 18. yüzyıl ürünüdür (TIEM 212, Resim 1). Leğen-

1 Tombak tekniği üzerinde sayın Sabahattin Batur'un yayına hazır bir çalışması olduğundan bu makalede teknik üzerinde durulmamıştır. Yardımları için kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

2 J. Allan - J. Raby, «Matalwork» *Tulips, Arabesques and Turbans. Decorative Arts from the Ottoman Empire*, edit. Y. Petsopoulos, New York, 1982, s. 17-73.